

GENDER TENGLIGI VA UNING JAMIYAT HAYOTIDAGI AHAMIYATI

Azizbek Tursunbayevich Begmatov
Qo'qon universiteti

Annotatsiya: Bugungi kunda, ko'plab mamlakatlarda gender tengligi yo'lida yutuqlar mavjud bo'lsa-da, hali ham genderga asoslangan stereotiplar, maosh tafovutlari va yuqori lavozimlarga ayollarni tayinlashda to'siqlar mavjud. Shu sababli, gender tengligini ta'minlash uchun nafaqat qonunlar va siyosatlar, balki ijtimoiy ongni o'zgartirish zarur. Maqolada shu haqida qisqacha to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: gender, tenglik, jinsiy tenglik, ayollar huquqlari, erkaklar huquqlari, mehnat bozori, maosh tafovuti, stereotiplar, ijtimoiy adolat

GENDER EQUALITY AND ITS IMPORTANCE IN SOCIETY

Azizbek Tursunbayevich Begmatov
Kokand University

Abstract: Today, despite the progress made in many countries towards gender equality, there are still gender-based stereotypes, wage gaps, and obstacles to women's appointment to senior positions. Therefore, to ensure gender equality, it is necessary to change not only laws and policies, but also social consciousness. The article briefly discusses this.

Keywords: gender, equality, sexual equality, women's rights, men's rights, labor market, wage gap, stereotypes, social justice

Gender tengligi - bu ayollar va erkaklar, shuningdek, boshqa jinsiy identifikatsiyalarga ega bo'lgan shaxslarning teng huquqlarga ega bo'lishi, ularning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarda teng imkoniyatlar yaratishdir. Bu prinsipning asosi shundaki, har bir inson jinsiga qarab emas, balki inson sifatida teng huquqlarga ega bo'lishi kerak. Gender tengligi jamiyatdagi barcha jinsdagi shaxslarning o'z imkoniyatlari, huquqlari, erkinliklari va resurslardan foydalanuvchi huquqlariga ega bo'lishini ta'minlashni maqsad qilgan.

Gender tengligi va gender farqi o'rtasidagi farqni tushunish ham muhimdir. Gender tengligi - bu jinslar o'rtasida teng huquqlar va imkoniyatlar bo'lishini ta'minlashni anglatadi, gender farqi esa erkaklar va ayollar o'rtasidagi biologik yoki ijtimoiy-psixologik farqlarni ifodalaydi. Gender tengligi jinslar o'rtasidagi farqlarni inkor etmaydi, balki bu farqlar asosida diskriminatsiyaga yo'l qo'ymaslikni ta'minlaydi.

Bu tamoyil, inson huquqlari va adolatni ta'minlash yo'lida muhim bir qadam bo'lib, jamiyatning rivojlanishi uchun zarur hisoblanadi.

Gender tengligi tarixi asrlar davomida jamiyatlar va madaniyatlarda mavjud bo'lgan jinsiy taqsimot va diskriminatsiyaga qarshi kurashning uzviy qismidir. Ayollar va erkaklar o'rtasidagi tengsizlik, tarixan ko'plab jamiyatlarda keng tarqalgan edi, ammo zamon o'tishi bilan gender tengligi bo'yicha ko'plab harakatlar va islohotlar amalga oshirilgan.

Qadimgi sivilizatsiyalar, masalan, Mesopotamiya, Misr, Yunoniston va Rimda, ayollar ko'pincha uy ichidagi rollarga tegishli hisoblangan va jamoat hayotidan chetlatilgan. Erkaklar esa siyosat, iqtisodiyot va urush kabi sohalarda boshqaruv va hukmronlikni qo'lga kiritgan. Ayollarning huquqlari cheklangan bo'lib, ko'p holatlarda ularning mulkiy huquqlari ham erkaklarning tasarrufida bo'lgan.

O'rta asrlarda, xristianlik va islom dini hamda boshqa diniy tizimlar ayollarni ko'pincha ikkinchi darajali mavjudotlar sifatida qaragan. Ayollar ko'proq oilaviy va diniy rollar bilan cheklanib, siyosat yoki iqtisodiy sohalarda faol ishtirok etish imkoniga ega bo'lishmagan. Ayollarning ta'lim olish va ishlash huquqi cheklangan edi.

Renessans va ilmiy inqilob davrida ayollar va erkaklar o'rtasidagi gender tengligi masalasi asta-sekin keng muhokama qila boshlandi. Shu davrda ba'zi ayollar ilm-fan va san'at sohasida muvaffaqiyat qozona boshladilar, ammo ular hali ham jamiyatda erkaklar bilan teng huquqlarga ega bo'lmagan. Masalan, *Mary Wollstonecraft* o'zining mashhur asari *A Vindication of the Rights of Woman* (1792) da ayollarga o'qish va ta'lim olish huquqini talab qilgan.

XIX asrda, ayniqsa, Yevropada va Amerikada, ayollar huquqlari harakati kengayib, ayollarni saylov huquqidan mahrum qilishni tanqid qilish boshlandi. 1848 yilda AQShning Seneka Falls shahrida birinchi ayollar kongressi o'tkazildi, bu kongressda ayollar uchun saylov huquqi, ta'lim va iqtisodiy erkinlikni ta'minlash bo'yicha talablar ilgari surildi. Bu davrda ko'plab ayollar huquqlari faollari, masalan, *Elizabeth Cady Stanton* va *Susan B. Anthony*, gender tengligini ta'minlash uchun kurashishdi.

XX asrning boshlarida, ayollar ko'plab mamlakatlarda saylov huquqini qo'lga kiritdilar. Masalan, 1920 yilda AQShda ayollarga saylov huquqi berildi, 1918 yilda esa Buyuk Britaniyada bu huquq ta'minlandi. XX asrning 1960-1970 yillarida "ikkinchi to'lqin feministik harakat" boshlanib, u nafaqat saylov huquqi, balki ta'lim, mehnat va oiladagi tenglikni ham ta'minlashni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. Bu davrda *Simone de Beauvoir*, *Betty Friedan* kabi feministik yozuvchilar va faollar gender tengligi masalalariga katta e'tibor qaratdilar. *Betty Friedan*ning *The Feminine Mystique* (1963) asari ayollarni jamiyatdagi an'anaviy rollaridan chiqarish va ularning keng imkoniyatlarga ega bo'lishi zarurligini ta'kidlagan.

XXI asrda gender tengligi masalalari yanada global xarakterga ega bo'ldi. Birinchi va ikkinchi to'liq feministik harakatlar ba'zi mamlakatlarda o'z natijalarini ko'rsatgan bo'lsa-da, dunyoning ko'p joylarida ayollar hali ham gender tengligiga erisha olmagan. Biroq, xalqaro tashkilotlar, jumladan, *BMT* gender tengligini global darajada targ'ib qilishda faol ishtirok etmoqda. 1995 yilda Pekin shahrida o'tkazilgan *BMTning 4- global ayollar konferensiyasi* gender tengligi bo'yicha dunyo miqyosida majburiyatlarni o'rnatdi.

Bugungi kunda gender tengligi faqat ayollar va erkaklar o'rtasidagi tenglikni emas, balki jinsiy orientatsiya va identifikatsiya bilan bog'liq masalalarni ham o'z ichiga oladi. Dunyoning ko'plab mamlakatlarida gender tengligi bo'yicha qonunlar va islohotlar mavjud bo'lsa-da, hali ham bir qator ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy sohalarda ayollar va boshqa jinsiy kamchiligi bo'lgan shaxslar uchun to'liq tenglik ta'minlanmagan.

Gender tengligi tarixi ko'plab yillar davomida ayollar va boshqa jinsiy identifikatsiyalarga ega bo'lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish va ularni teng muomala qilishga yo'naltirilgan harakatlar bilan bog'liq. Bu kurash bugungi kunda ham davom etmoqda va har bir jamiyatda gender tengligini ta'minlashga yo'naltirilgan ishlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonning muvaffaqiyati butun jamiyatning barqarorligi, farovonligi va rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Gender tengligi va ta'lim – bu zamonaviy jamiyatda juda muhim masaladir. Ta'lim, inson huquqlari va tenglikni ta'minlashning asosiy vositalaridan biridir. Ayollar va erkaklar, qizlar va o'g'il bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish, nafaqat ijtimoiy adolatni ta'minlash, balki butun jamiyatning rivojlanishiga ham katta hissa qo'shadi. Gender tengligi va ta'lim o'rtasidagi munosabatni ko'rib chiqsak, ushbu masala nafaqat ta'limga kirish imkoniyatlari, balki ta'limda jinsiy stereotiplar, ayollar va erkaklar o'rtasidagi farqlar, hamda ayollarning ta'limda muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlari bilan bog'liqdir.

Ta'lim sohasida gender tengligi ayollar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratishni anglatadi. Ammo, ko'plab mamlakatlarda ta'lim sohasida gender tengligi hali ham erishilmagan. Ba'zi mamlakatlarda, ayniqsa rivojlanayotgan yoki rivojlanayotgan hududlarda, qizlarning ta'lim olishga bo'lgan imkoniyatlari cheklangan. Ayollar uchun ta'limga kirish o'zining to'siqlari va qiyinchiliklariga ega bo'lgan bo'lishi mumkin.

Ta'limda gender tengligi muammolarining bir qismi bu - jinsga oid stereotiplar. O'rta asrlardan boshlab, jamiyatda erkaklar va ayollar uchun aniq rollar va xulq-atvorlar belgilangan. Bu stereotiplar ta'lim tizimiga ham ta'sir ko'rsatdi. Masalan:

- Ayollar va erkaklar uchun ta'limdagi farqlar: Ko'plab mamlakatlarda, xususan, ilmiy va texnologik sohalarda erkaklar boshchiligida bo'lgan ishlar ko'proq qadrlanadi, bu esa qizlarning bunday sohalarga qiziqishini pasaytirishi mumkin.

Ayollarni asosan ijtimoiy fanlar, san'at va gumanitar sohalarda o'qitish urf bo'lib kelgan.

- Erkaklar uchun an'anaviy kasblar va ayollar uchun kasblar: Ba'zan o'quv dasturlarida genderga asoslangan kasbga yo'naltirish mavjud bo'lishi mumkin. Masalan, erkaklar ko'pincha injeneriya, kompyuter texnologiyalari kabi sohalarda o'qishi tavsiya etiladi, qizlar esa o'qituvchilik yoki hamshiralik kabi "ayollar kasbi" deb qaraladigan sohalarga yo'naltiriladi.

Hozirgi kunda ko'plab mamlakatlarda ayollar va qizlar ta'lim olishda yirik yutuqlarga erishdilar. Misol uchun:

- Qizlar va ayollarning o'qish imkoniyatlari: Ko'p mamlakatlarda qizlar uchun boshlang'ich ta'lim olish darajasi erkaklar bilan tenglashtirilgan. Ayollar o'rtasida yuqori ta'limga erishganlar soni oshmoqda. 2010-yillarning oxiriga kelib, ko'plab rivojlangan mamlakatlarda ayollar ko'pincha universitetda erkaklardan ko'proq o'qiydi.

- O'qish va ilmiy ishlarda muvaffaqiyatlar: Ayollar nafaqat boshlang'ich va o'rta ta'limda, balki oliy ta'limda ham yuksak natijalarga erishmoqda. Ayollar ilmiy tadqiqotlar, tibbiyot, muhandislik va boshqa sohalarda ham faol ishtirok etmoqda, garchi hali ham erkaklar boshqaruv lavozimlarida ko'proq bo'lsa-da.

Ta'limda gender tengligini ta'minlash uchun quyidagi asosiy choralar kerak:

- Ijtimoiy stereotiplarga qarshi kurashish: Ta'lim tizimida jinsiy stereotiplarga qarshi kurashish va barcha o'quvchilarga o'z qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatini berish kerak. Bu, ayniqsa, qizlarni ilm-fan, texnologiya, muhandislik va matematikada o'qitish orqali amalga oshirilishi mumkin.

- Qizlarga ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish: Qizlarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish uchun ular uchun xavfsiz o'quv muhitini yaratish, ularning o'qishga qatnashishlariga to'sqinlik qiluvchi omillarni bartaraf etish zarur. Bu ta'lim muassasalaridagi infratuzilmani yaxshilash, o'quv materiallari va o'qituvchilarni gender nuqtai nazaridan o'qitish orqali amalga oshiriladi.

- Ayollarning o'qish imkoniyatlarini kengaytirish: Ayollarni ko'proq ilmiy va texnik sohalarga jalb qilish uchun maxsus dasturlar tashkil etilishi kerak. Ular uchun stipendiyalar va grantlar yaratish, bilim olishga bo'lgan intilishlarini kuchaytiradi.

Gender tengligi va ta'lim bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan tushunchalardir. Jamiyatda haqiqiy gender tengligini ta'minlash, ta'limda ayollar va erkaklar uchun teng imkoniyatlar yaratishdan boshlanadi. Bu jarayon faqat qizlarning o'qish huquqini ta'minlash emas, balki ta'lim sohasidagi stereotiplarga qarshi kurashish, barcha jinsdagi shaxslarning o'z qobiliyatlarini to'liq rivojlantirish imkoniyatlarini yaratish hamdir. Shuningdek, ta'limda gender tengligini ta'minlash jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyotini ham tezlashtiradi.

Mehnat bozorida gender tengligi – bu jamiyatdagi barcha jinsdagi shaxslarning bir xil mehnat sharoitlari, teng maosh va teng imkoniyatlarga ega bo'lishini ta'minlashni anglatadi. Gender tengligi, ayniqsa mehnat bozorida, ayollar va erkaklar o'rtasidagi farqlarni bartaraf etish, ularning professional muvaffaqiyatga erishish uchun teng imkoniyatlar yaratish muhimdir. Ammo, ko'plab mamlakatlarda, hatto rivojlangan davlatlarda ham mehnat bozorida gender tengligi hali to'liq ta'minlanmagan. Ayollar va erkaklar o'rtasidagi maosh tafovutlari, yuqori lavozimlarga chiqishda to'siqlar va genderni asoslangan diskriminatsiya hali ham keng tarqalgan.

Mehnat bozorida gender tengligi masalasida ayollar va erkaklar o'rtasida bir qancha farqlar mavjud. Ular quyidagi sohalarida ko'zga tashlanadi:

- Maosh tafovutlari: Ko'plab mamlakatlarda erkaklar va ayollar bir xil ish uchun teng maosh olmaydilar. Ayollar ko'proq past maoshli va past darajadagi ishlarni egallaydi, shu bilan birga, erkaklar ko'proq yuqori lavozimlarda ishlaydi. Bunday farqni *gender maosh tafovuti* deb atashadi. Bu tafovutning sabablari ko'pincha genderni asoslangan stereotiplarga, shuningdek, ayollarning oilaviy majburiyatlari, mehnat bozoriga kirishdagi to'siqlar va ayollarni ko'pincha xususiy sektorda yoki yordamchi sohalarida ishlashga yo'naltirilishiga bog'liq.

- Yuqori lavozimlarga chiqishda to'siqlar: Ayollar yuqori rahbarlik lavozimlariga ko'proq erishishga intilsa-da, ko'pincha erkaklar tomonidan boshqariladigan tizimlar, an'anaviy qarashlar va gender stereotiplari ularning oldida to'siqlar yaratadi. Ayollarni "rahbarlik qila olmaydi" degan fikrlar asosida, ko'plab tashkilotlarda ayollarga yuqori lavozimlar berilmaydi.

- Ish vaqti va oilaviy majburiyatlar: Ayollar ko'pincha oilaviy majburiyatlarni bajarish uchun qisqartirilgan ish vaqti yoki moslashuvchan ish sharoitlarini qidirmoqda. Ammo bunday ish sharoitlari ko'pincha past maoshli yoki vaqtincha ishlar bilan bog'liq bo'ladi. Bu holat, o'z navbatida, ayollarni iqtisodiy jihatdan zaifroq qiladi.

- Ijtimoiy va madaniy to'siqlar: Ba'zi jamiyatlarda, masalan, ba'zi rivojlanayotgan mamlakatlarda, ayollarni mehnat bozoriga jalb qilishga qarshi madaniy yoki diniy qarashlar mavjud. Bu kabi stereotiplar ayollarning iqtisodiy mustaqillik va rivojlanishga bo'lgan imkoniyatlarini cheklaydi.

Mehnat bozorida gender tengligi masalasi, shuningdek, ishchi kuchining genderni asoslangan *segregatsiyasi* bilan bog'liq. Bu degani, ba'zi sohalarida ayollar ko'proq ishlashadi, ba'zi sohalarida esa erkaklar ustunlik qilishadi.

- Ishchilarni genderni ko'ra tasniflash: Ba'zan, mehnat bozorida ayollarga nisbatan "ayollarga xos" yoki "erkaklarga xos" ishlar sifatida taqdim etiladigan kasblar mavjud. Bu holat ishchilarning ishga joylashishini cheklaydi va gender tengligiga to'siq bo'lib xizmat qiladi.

3. Mehnat Bozorida Gender Tengligi Yaratish uchun Qilingan Harakatlar

Mehnat bozorida gender tengligini ta'minlash uchun ko'plab xalqaro tashkilotlar va davlatlar turli choralar ko'rgan. Quyida ba'zi muhim chora-tadbirlar keltirilgan:

- Qonunchilikdagi islohotlar: BMTning *Xalqaro mehnat tashkiloti* (ILO) va boshqa xalqaro tashkilotlar gender tengligini ta'minlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqqan. Ko'plab mamlakatlarda genderga asoslangan mehnat diskriminatsiyasiga qarshi qonunlar qabul qilingan. Masalan, ayollar va erkaklar uchun bir xil ish haqini ta'minlashga qaratilgan qonunlar va "xotin-qizlar uchun teng imkoniyatlar" dasturlari mavjud.

- Maosh tengligi: Ayollar va erkaklar uchun teng maoshni ta'minlash harakati ko'plab davlatlarda davom etmoqda. Bu borada maosh tafovutini kamaytirish, shuningdek, ayollarning yuqori lavozimlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish uchun tadbirlar amalga oshirilmoqda.

- Ayollarga mo'ljallangan qo'llab-quvvatlash dasturlari: Ayollarni mehnat bozoriga jalb qilish, ularni yuqori lavozimlarga tayyorlash, hamda ish joylarida diskriminatsiyaga qarshi kurashish uchun maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, ayollarni ilm-fan, texnologiya, muhandislik kabi sohalarda ishga jalb qilish uchun grantlar va stipendiyalar tashkil qilinmoqda.

Mehnat bozorida gender tengligini ta'minlash uchun kelajakda quyidagi yondashuvlar qo'llanilishi mumkin:

- Ta'lim va malaka oshirish: Ayollarni yuqori darajadagi ishlar va rahbarlik lavozimlariga tayyorlash uchun ularni zamonaviy kasblar bo'yicha o'qitish va malakasini oshirish dasturlari tashkil etilishi kerak. O'qish va ta'lim ayollarning iqtisodiy erkinligini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi.

- Moslashuvchan ish sharoitlari: Ayollar uchun moslashuvchan ish vaqti va uyda ishlash imkoniyatlarini yaratish orqali ularni mehnat bozoriga yanada jalb qilish mumkin.

- Stereotiplarga qarshi kurashish: Jamiyatda gender stereotiplarini bartaraf etish va mehnat bozorida ayollarni erkaklar bilan teng imkoniyatlarga ega qilish uchun keng jamoatni targ'ib qilish va ta'lim berish zarur.

Mehnat bozorida gender tengligi ta'minlash faqat ayollar va erkaklar uchun teng maosh va sharoitlar yaratish emas, balki genderga asoslangan diskriminatsiyani bartaraf etish, gender stereotiplarini kamaytirish va mehnat bozoridagi imkoniyatlarga teng kirishni ta'minlashni anglatadi. Bu jarayon jamiyatning barqaror rivojlanishiga, ijtimoiy adolatga erishishga va iqtisodiy o'sishga hissa qo'shadi. Mehnat bozorida gender tengligini ta'minlash uchun davlatlar, tashkilotlar va jamiyatlar birgalikda ish olib borishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021-yil 28-maydagi “2030-yilga qadar O‘zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida”gi SQ–297-IV-sonli qarori. Lex.uz
2. Yoziyev E. Ta’lim muassasalarida gender-menejmentning zamonaviy psixologik masalalari: muammo, yechim va takliflar. “Zamonaviy ta’lim/ Современное образование” jurnali. 2017, 3-son.
3. Karimova V. Ijtimoiy psixologiya. – T.: “Fan va texnologiya”, 2012, – B. 172.
4. Salayeva N. Xorazm oilalarining etnopsixologik xususiyatlari. / Psixol. fan. nomz. ... diss. – T., 2001. – B. 162.
5. Fayziyeva M., Jabborov A. “Oilaviy munosabatlar psixologiyasi”. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2007. – B. 144.